

Nr 104.

Av herr **Sjödahl m. fl.**, om anslag till inlösen av viss del av skalgrusbankarna vid Bräcke såsom naturminnesmärke.

Sverige rymmer inom sina gränser en typ av naturminnesmärken av utomordentligt värde för geologisk och zoologisk forskning, nämligen de för Bohuslän säregna stora skalgrusbankarna från den sen-glaciala tiden. I Uddevallatrakten nå dessa skalgrusbankar en avsevärt större mäktighet än annorstädes, och den stora banken vid Bräcke strax öster om staden anses vara den mäktigaste i hela världen, 12,9 meter enligt år 1922 av N. Odhner utförd uppmätning. Uddevallatrak- tens skalgrusbankar blevo på sin tid studerade redan av Carl von Linné och hava i vårt århundrade undersökts bl. a. av Gerard de Geer.

För blott ett fåtal decennier sedan ansågos dessa skalgrusbankar icke representera något större ekonomiskt värde. Skalgruset användes sålunda tidigare till järnvägsbankar, vägbyggnadsarbeten o. dyl., men det har senare erhållit stor betydelse såsom råmaterial för tillverkning av kalkmjöl till hönsfoder. Till följd av avverkning för detta ändamål ha de bohusländska skalgrusförekomsterna blivit så starkt utnyttjade, att om detta får oförhindrat fortgå en fullständig förintelse av desamma inom kort tid kommer att bli följd.

Särskilt stark har avverkningen i Uddevallatraktens omfattande skal- grusbankar varit. Sålunda äro t. ex. de berömda förekomsterna vid Kapellbackarna söder om staden helt tömda, och av banken vid Bräcke återstår numera allenast en enda obetydlig rest.

Av vetenskapsmän såväl i vårt eget land som i utlandet har vid upp- repade tillfällen framhållits, att bevarandet av en typisk representant för de stora sen-glaciala skalgrusbankarna vore av utomordentlig vikt för framtida forskning. Nu levande forskare äro nämligen icke i alla delar eniga om huru man bör tolka dessa bildningars tillblivelse men väl om deras synnerligen stora värde såsom dokument för vårt lands geologiska utvecklingshistoria, särskilt i fråga om landhöjningen efter istiden och djurvärldens invandring. Framtida forskare kunna må- hända genom nya arbetsmetoder och nya synpunkter vinna bättre och säkrare resultat i fråga om hithörande problem. Skall detta bliva möj-

ligt, måste åtminstone någon av de stora skalgrusbankarna bevaras för att användas vid nya undersökningar. Den ännu återstående delen av banken vid Bräcke är den sista för sådant ändamål fullt användbara resten av Uddevallatraktens en gång omfattande skalgrusbankar.

Även den stora allmänheten har sedan länge visat stort intresse för de märkliga skalgrusbankarna; vid blotta betraktandet av den stora banken vid Bräcke vinnes ett starkt intryck av att man här står inför en alldeles säregen naturföreteelse, vilken utgör en iögonfallande återstod från en avlägsen och svårutforskad epok i Skandinavians tillblivelsehistoria. Årligen besökes också platsen av talrika in- och utländska turister.

Skalgrusbanken vid Bräcke inköptes på sin tid av Uddevalla stad och tillhör alljämt staden, som självfallet gjort den till föremål för ekonomisk exploatering. Det torde vara tämligen allmänt känt, att Bohusläns kommuner nödgats till det yttersta utnyttja sina ekonomiska möjligheter. Uddevalla stad har sålunda för närvarande utarrenderat Bräckebanken till en privatperson, vilken inom området ur de starkt kalkhaltiga snäckskalerna bedriver utvinning bl. a. av snäckskalmsjöl till hönsfoder.

Från stadens synpunkt betyder inkomsten från Bräckebanken ett värdefullt ekonomiskt tillskott, som staden ej ansett sig kunna undvara. Från naturskyddssynpunkt måste dock exploaterandet av den märkliga naturföreteelsen tyvärr betraktas såsom ett sådant förstörelsearbete, som icke borde få tillåtas att fortgå. Vår generation skall icke kunna stå till svars inför framtiden, därest icke nu i sista stund allt gjorts för att rädda den enda representativa återstoden av ett unikt och vida berömt minnesmärke.

Den skalgrusbank, som vid Bräcke finnes kvar, har en areal av omkr. 5.000 m² och en mäktighet av i medeltal 6,7—7 meter. Av yttranden från statsgeologen dr Ragnar Sandegren och vid dem fogad karta framgår utsträckningen av det område, varom fråga är. Dr Sandegrens utlåtanden ingå såsom bilaga i en till Konungen ställd skrivelse av den 24 sept. 1938 från svenska naturskyddsföreningens Göteborgskommitté, i vilken i underdånighet hemställdes om åtgärder för fridlysning av Bräckebanken. Kommitténs ordförande, professorn A. K. E. L. Jägerskiöld, har länge varmt ivrat för frågan.

Tanken på att Bräckebanken borde fridlysas är sålunda icke ny. Redan år 1929 avsattes av Uddevalla stad ett mindre parti såsom naturminnesmärke. Det då fridlysta området har emellertid visat sig alldeles för ringa, särskilt som skalgruset genom nederbörd och frost numera så gott som fullständigt rasat ned. Sveriges geologiska undersökning — genom dr Sandegren — och nämnda kommitté ha ej heller försummat att ständigt följa frågan och — icke minst sedan densamma

på sistone genom den fortskridande avverkningen kommit i ett alltmera kritiskt läge — på ett förtjänstfullt sätt sökt verka för naturskyddsproblemets lösande. Enskilda personer ha ock visat intresse för saken, men de belopp, som från sådant håll ställts i utsikt, äro otillräckliga.

Vid förhandlingar i september 1938 mellan representanter för naturskyddsintresset samt arrendatorn till området förklarade sig emellertid den sistnämnde villig att låta brytningen av skalgrus anstå till september 1939 mot det att arrendekontraktet med Uddevalla stad förlängdes på ytterligare ett år (detta gäller nu till den 1 september 1942). Sedan Uddevalla stadsfullmäktige visat tillmötesgående och medgivit förlängningen, har sålunda nu ett kort anstånd uppnåtts. Ett andrum har verkligen vunnits för att om möjligt få denna betydelsefulla naturskyddsfråga löst på det enda sätt, som torde vara tänkbart, nämligen genom statsmakternas ingripande.

Två vägar synas tänkbara — direkt inlösen av området från dess nuvarande ägare eller expropriation efter initiativ av vetenskapsakademien. I båda dessa fall bleve den summa, Uddevalla stad skäligen kan anses böra erhålla, föremål för en offentlig uppskattning. Uppgifter härom och angående områdets efter noggrann prövning uppskattade verkliga värde ha kunnat införskaffas genom Göteborgskommittén. I detta sammanhang bör ock erinras att arrendatorn måste hållas skadeslös för förlusten av nyttjanderätten enligt arrendekontraktet.

En gång framdeles borde man icke kunna få säga, att statsmakterna, som med jämförelsevis ringa ekonomisk uppoffring kunnat göra verklighet av fridlysningstanken, icke velat lämna sin medverkan. Den nu till riksdagens avgörande hänskjutna frågan är den första verkligt stora fridlysningsfrågan av geologisk art. Lösandet därav berör icke blott Göteborgs och Bohus län — ett av de områden i vårt land, som av olika kända orsaker främst hotas av arbetslöshet och social nöd — utan hela riket. Det vore oskäligt att lägga bördan i dess helhet av naturskyddstankens förverkligande på *en* enda av landets kommuner. Även från turistsynpunkt vore det ett riksintresse att denna den sista resten av de en gång mäktiga skalgrusbankarna vid Uddevalla funnes kvar åt eftervärlden.

Under förutsättning att riksdagen beviljar medel torde Kungl. Maj:t uppdraga åt Kungl. Maj:ts befallningshavande i Göteborgs och Bohus län att låta verkställa expropriation för kronans räkning av den del av skalgrusbankarna vid Bräcke, som enligt vetenskapsakademiens naturskyddskommitté bör bevaras såsom naturminnesmärke.

I anslutning härtill hemställa vi,

att riksdagen måtte anslå medel till inlösen av nämnda del av skalgrusbankarna.

Stockholm den 21 januari 1939.

Edgar Sjödahl.

Emil Andersson.

Rickard Lindström.

K. I. Sköldén.

Gösta Rahmn.

Karl H. Andersson.

Th. Nilsson.

Knut Petersson.

John Gustavson.

Till motionen fogade två kartor hava överlämnats till statsutskottet.

Bilaga.

Vid samtal med arrendatorn av Bräckebanken, herr Ragnar Steene, i början av januari 1939 meddelade han följande beträffande sin överenskommelse med Uddevalla stad.

Enligt kontrakt har han rätt att ur banken uttaga ytterligare material för 4000 ton hönsfoder. För varje ton skall han erlægga 15 kronor till staden. Hans nettoinkomst per ton uppgav han till 17 kronor. Staden har sålunda att emotse en inkomst för nämnda avverkning av 60.000 kronor, och herr Steenes egen behållning kommer att belöpa sig till 68.000 kronor, inalles 128.000 kronor.

Emellertid kan ur det ifrågasatta området möjligen utvinnas ytterligare cirka 10.000 ton hönsfoder. För att avstå från detta vill staden enligt uppgift från drätselkammarens ordförande ha en ersättning av 150.000 kronor.

Osäkert torde dock vara om expropriationsnämnden kommer till så höga belopp efter en noggrann, på detaljerade borringar grundad undersökning.

Göteborg den 18 januari 1939.

Johan Alin.

Överlärare.

John Lindner.

Länsjägmästare i Göteborgs och Bohus län.